

látszanak Kosztolányi 1917-ben írott egyfelvonásos játéka: a *Csoda és A szörny is*, valamint 1919-ben keletkezett „óflamand” verses játéka: *A lovag és kegyese*, amely a kései romantika (pl. Joseph Bédier) mesterséges naivitásával, legendaképző dekorativitásával tett kísérletet. Ezek a játékok valóban csupán az írói műhely melléktermékei; nem sokat tesznek hozzá az általunk ismert Kosztolányi-képhez, legfeljebb ismételten igazolják a nagy stílusművész- és -bűvész nyelvi ötletességéről, rímelő találegonyságáról kialakult felfogást.

A kötet s a drámaírói kísérletezés legjelentősebb darabjai a *Kanári* és a *Patália* című komédiák. Az első 1924-ben, a második 1925-ben keletkezett. A *Kanári*ban Kosztolányi részvéte kap kifejezést a szegény nép iránt. Közismert, hogy ez a részvét és együttérzés vezérelte a húszas évek első felének egész sor jelentékeny alkotását: az *Együtt, mindig együtt*, *Boris* könyve című rajzokat, a *Szegények*, *Francia lány*, *Özvegy a villamoson*, *Gépirókisasszony* című költeményeket s kivált az *Édes Anna* (1926) című regényt. A szomorkás komédia Bíró családja és kis cselédlnya, Bözsi már a regény Víz családjának és Annájának konfliktusát és helyzetét előlegezi, persze anélkül, hogy a színpadi játékban tragikus kifejelet zámá le a szatirikus kedvvel ábrázolt groteszk eseményeket. Az azonban világos, hogy az író az úrhatnám és ostoba polgári

családdal, valamint az élőködő francia kisasszonnyal szemben egyértelműen a kis cselédlny mellett áll.

A másik játék: a kötet címét adó *Patália* ötletesen és hatásosan dolgozza fel, pontosabban „fordítja meg” a Piroska és a farkas mesét. Piroska, a közönség kedvence, az álnaiv kis gyerekszínész ravasz felnőtteket megszégyenítő rafinériával szorítja háttérbe Farkast, a valamikor sikeres primadonát. A leleményes anekdotikus összeütközés azonban inkább arra való, hogy általa egy vidéki szintársulat életére, intrikáira és manővereire vetődjék fény. Arra az összjátékra, amelyet az igazgató, Vezér, a darabíró, Vadász és a szinikritikus, Vadorzó folytat a közönség „megnyerése” érdekében. Ahogy a *Kanári*, ez a darab is tart fenn rokonságot egy Kosztolányi-regénnyel, az 1924-ben született *Pacsirta* hatodik fejezetével, amelyben „Vajkayék a Gésák sárszegi előadását nézik végig”, s amelyben a sárszegi színház életéről, belső viszonyairól, a körülötte lengő pletykákról értesülünk. A *Patália* könnyed, ironikus hangnemből idézi fel ezt a színházi világot, a regény mély lélektani és tragikus mondanivalója nélkül kívánt egy mulatságos színházi „sztorit”, botrányt elmondani. S ennek során idézte fel utalásaiban, levegőjében azt a színházi világot, amely az ifjú Kosztolányi Dezső sárszegi: szabadkai emléke volt.

POMOGÁTS BÉLA

ÍRÓ, KÖNYV, OLVASÓKÖZÖNSÉG

BISZTRAY GYULA: *Könyvek között egy életen át*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Író, írástudó, tolforgató mindegyre szélesebb kört alkot szellemi életünkben, s minél jobban tágul ez a kör, annál jobban megtalálják benne a maguk helyét az alkotók és a „nem alkotók”. A szépirók műhelyének termé-

sét nemcsak a népszerűsítésben, az érlelésben is tovább viszik az esztétik, a kritikusok, és feldolgozzák a dramaturgok, a forgatókönyvírók, az irodalomtörténészek, a művelődéstörténészek. De ebben az együttműködés-

ben még mindig csak az író és a légal szerepel. Irodalmi életünkben — legalábbis a Duna völgyében — a XVIII. század végéig ezzel a kettőssel találkozunk, mert csak az ezernyolcszázkilencvenes években jelenik meg, már mint ható tényező, a harmadik egység harmadik tagja: az olvasóközönség.

Bisztray Gyula — mint könyvének címe is mondja — életének java részét könyvek között élte le, s mint irodalomtörténész, fáradhatatlan forráskutató ma is a könyvek között él. Írásaiban az olvasót rendkívüli erővel az az erénye vonzza, hogy az irodalmi élet jelenségeit a letűnt századoktól kezdve az újabb korokig mindig a társadalmi fejlődés vizsgálatával közelíti meg, és témáit az író, a könyv és az olvasóközönség hármasságában ábrázolva dolgozza fel.

A könyvkiadás XIX. századi fellendülése után az irodalmi élet jelenségeinek ilyen megközelítése talán soha nem volt igaztöbb kérdés, mint éppen ma, amikor a tömegkommunikációs eszközök fejlődése következtében is szerte a világon új olvasóközönség van kialakulóban. Erről legmeggyőzőbben a százezres, félmillió és a milliós példányszámok beszélnek. Igaz, még ma is találkozunk háromszáz vagy hatszáz példányban megjelenő kiadványokkal, de az előbbi példányszámokkal szemben ez is azt bizonyítja, hogy az olvasóközönség fejlesztése, az olvasó szerepe a szellemi életben még mindig nem eléggé feldolgozott kérdés. Részben azért, mert ez a feladatkör igen sok területre kiterjed (sokkal többre, mint ahogy eddig vélték), és kevés hozzá a szakavatott feldolgozó; részben pedig azért, mert a könyvkiadásban is érvényesül a komerciális szellem, s éppen ezért ő maga a belátható időn belül nem fogja pénzelni az ilyen munkákat. De szerencsére akadnak emberek, és mindig többen lesznek azok, akik — még ha áldozatos munkájuk ekvivalensét soha senkitől nem fogják megkapni, akkor is — megmunkálják az irodalmi életnek ezt a területét. A szerző *Prenumeráció* című tanulmányában másfél évszázad idevonatkozó anyagának feldolgozásával érinti azokat a feladatokat, amelyek megoldásra várnak, s munka közből újabb feladatokat vehetnek felszínre.

Az irodalmi élet fejlesztésében és abban, hogy a könyv mozgósítsa az

olvasót, sokkal nagyobb szerepe van az irodalomszervezőnek és az ilyen szervező munkára vállalkozó írónak, mint ahogy azt eddig értékelték. Mert nem mindegy, hogy mikor és hová jut el a könyv, és — még az író életében — eljut-e azokhoz, akiknek írta. Bisztray Gyula most megjelent kötetében, akár művelődéstörténeti cikkeit, akár írói arcképeit olvassuk, mindenütt jelen van az a törekvés, hogy az író lépteivel együtt kövesse a könyv útját; ezt meglepő eredménnyel meg is teszi Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc, Tóthfalusi Kis Miklós, Kazinczy, Petőfi, Arany, Mikszáth, Möricz és Babits munkásságáról írt tanulmányaiban, valamint Szenteleky Kornél, Halász Gábor és Szerb Antal életéről szóló esszéjében, illetve naplójegyzeteiben. Sorraiból innen is, onnan is elővillan kiolthatatlan szándéka: keresi az író helyét a társadalomban, azt is, hogy mint alkotó művész mire vitte, vagy bár gyűjtött előfizetőket, mint Radványi János költő, akinek verseit Halász Gábor válogatta össze, de egyetlen kötetét sem jelent meg. Értékes irodalomtörténeti adatokkal találkozunk, a fennebb említett írókon kívül Kosztolányiról szóló egykorú feljegyzések is.

Minket különösen érdekel Bisztray Gyula Szenteleky Kornélról írt tanulmánya. Jóllehet megérződik ezeken a sorokon, hogy a szerző harminchárom esztendővel ezelőtt írta, bizonyos tekintetben a fölfedezés örömeivel, és ünnepélyes hangvételrel, mert tanulmánya egyben zászlóhajtás is volt Szenteleky Kornél emléke előtt; azóta irodalmunk nagy léptekkel maga mögött hagyta a kezdés — vagy ahogy akkor nevezték: az ugartörés — keresves éveit, mégis érdemes elolvasni ezt a három évtizeddel ezelőtt született tanulmányt, mert egy-egy képe, idézete, Szenteleky tevékenységének felmérése igen sok fiatal olvasó számára nyereséget jelent.

Mint általában a Szenteleky-portrét más és más vonásokkal megrajzoló tanulmányírók, Bisztray sem sokat idézik a Kalangya első szerkesztőjének írói hagyatékánál. Igazi értékelése, tanulmányírói mélyre merülése — a már említett hármasságból kiindulva — Szenteleky Kornél irodalomszervezői munkásságának elemzésében jut kifejeződésre. Dolgozatából kiérződik, hogy a fáradtságot soha nem ismerő szerkesztő minden idevonatkozó sorát el-

olvasta, irodalmi leveleit is végig (hisz egyike volt a *Szenteleky Kornél irodalmi levelei* című kötet sajtó alá rendezőjének) és olyan sok finom, feledésbe merült kérdésre választ adó részletet hozott felszínre, amelyre ma már a kortárs is csak a Kalangya és az irodalmi levelek újraolvasása után tud visszaemlékezni.

Mint ahogy ő maga is nem egyszer írta: törekeny testalkatú ember volt, és súlyosan beteg. Az élet nem ajándékozta meg olyan fizikai adottságokkal, hogy „vezéregyéniség” legyen, mégis a feladat egy ilyen posztra állította mint szerkesztőt és irodalom-szervezőt. Ez a két hatalmas munkakör, melyet évekig egymaga töltött be, teljesen preokkupálta, s amit mégis legjobban szeretett volna, az alkotó munkát, arra a legkevesebb ideje jutott. A munka legszentebb lázában is sokszor belső félelem fogta el, hogy nem éri el azt, amit legjobban szeretett volna elérni, s úgy menekült ez elől, mint az *Isola Bella* Szabolcsa,

aki állandó szorongásban élt, mert félt, hogy minden befejezetlen marad.

Bisztray kiérezte a Szenteleky-életműből a soha nem tagadott vergődés tragikus érverését.

„Szentelekyt, a hasznos és értékes polgárt s a finom tollú íróat azonban bizonyára elnyeli az idők sodra, ha példás kötelességteljesítésén és figyelemre méltó irodalmi munkásságán kívül nem végzi el a legfontosabb feladatát: a vajdasági magyar irodalmi élet megszervezésének munkáját.

Ez az ő legnagyobb érdeme. Ezzel a munkával vált művelődéstörténetünk kimagasló alakjává.”

Amire vállalkozott, nem maradt befejezetlenül. A vajdasági irodalomból, amely egy időben „a táj és az alakok ábrázolásában a couleur locale kifejezését kereste”, kifejlődött a magasabb szintre lépő jugoszláviai magyar irodalom, melynek művesei irodalomtörténetünkben méltó helyet biztosítottak Szenteleky Kornél számára.

LÉVAY ENDRE

EGY KÖNYV ÉS AZ Ő CÍME

Az Üzenet szeptemberi számában Ivan Cankar ismert regényének legújabb kiadásáról írva Kenyeres Kovács Márta megjegyzi, hogy a *Hlapec Jernej in njegova pravica* címnek magyar változata, a *Jernej szolgálégény igazsága* nem valami szerencsés megoldás; szerinte a *Jernej szolgálégény és az ő igazsága* cím jobb. „Nem lett volna szabad kihagyni ezt az „és-t...” mert úgymond „Ez a kötőszó egyidejűleg jelent kapcsolatot és — szembeállítást.”

Ahogy Kenyeres Kovács Mártából nem az akadémikuskodó kritikus szól, amikor kifogást emel a magyar kiadás címe ellen, belőlem sem az ellenkezés ördöge vagy a fogadatlan prókátor, amikor hozzászólok a kérdéshez. Egy nemrég megtartott Cankar-semináriumon ugyanis, melyen a hazai Cankar-szakértőkön kívül magyar műfordítók és a szóban forgó címadásban „ludas” Európa könyvkiadó képviselői is jelen voltak, különös koincidencia folytán szintén felvetődött ez a kérdés, és igen érdekes érvek hangzottak el pró és kontra. Minthogy pedig a vita nyilvánvalóan nem egy kötőszó körül folyt csupán, és olyan fontos fordításelméleti kérdést boncolgatott, mint a címadás művészete és a fordítói szabadság, gondolom, megérdemli, hogy átmentsünk belőle néhány, talán nemcsak a szakmabelieket érdeklő mozzanatot.

Hogy mi a kifogás a *Jernej szolgálégény igazsága* cím ellen, azt hiszem, világos: nincs meg benne az, amit az Üzenet recenziése jobb kifejezés híján szembeállításnak nevez, nincs meg benne a tagoltság, mely Cankarra különben is jellemző, és a regényben is evidens.